BURJUVAZİNİN NİYETLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER*

Son birkaç yıldır Türkiye kapitalizmi yine büyük bunalımlarından birini yaşıyor. Bunalımla birlikte, bunalımın kaynakları ve çözümü konusundaki tartışmalar da yoğunlaşıyor. Burada, özellikle burjuvazinin geliştirdiği tanı (teşhis) ve çözümler işçi sınıfı ve diğer emekçi kesimler için büyük bir önem taşıyor. Burjuvazinin "niyetleri" en az IMF'ninkiler kadar önemli. Bu nedenle de ayrıntılı bir biçimde incelenmeleri ve irdelenmeleri gerekli. Üstelik, söz konusu olan yalnızca ekonomik öneriler değil. Çünkü ekonomik bunalım siyasal bunalımla birlikte gidiyor. Bu nedenle de birlikte ele alınmaları gerekir. Bu yazının amacı bu konulardaki belirli gözlemleri ve bunlara dayalı kimi çözümlemeleri ortaya koymak. Dolayısıyla. Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu tüm yönleriyle açığa kavuşturmaya değil, belirli önemli yönleri ön plana çıkarmaya öncelik veriyor.

BUNALIMIN KAYNAĞI: SANAYİ YAPISI

Günümüzde bunalımın en önemli iki öğesi döviz darboğazı ve enflasyon. Burjuvazinin ve özellikle sanayi burjuvazisinin, döviz darboğazının kaynağı konusunda söyledikleri sosyalistlerin hiç de yabancısı değil. Türkiye'de izlenen ve özellikle planlı dönemde dayanıklı tüketim malları üreten sektörlerde yoğunlaşan ithal ikamesi politikasının sonuçlarını sosyalistler çok önceden ortaya koymuşlardı. Bu tür bir politikanın, ülkede küçük ölçekli, geri teknoloji kullanan ve uzun dönemli sanayileşme açısından yararı az kesimlerde yoğunlaşan bir sanayi yapısını ortaya çıkaracağını çok söylediler. Böyle bir yapının dışa bağımlılığı arttıracağını, dış ticaretin yapısını değiştirmede etkili olmayacağını vurguladılar. Dolayısıyla, Türkiye'nin giderek büyüyen ödemeler dengesi açıklarıyla ve sürekli devalüasyonlarla karşılaşacağını ileri sürdüler. Altmışlı yılların sonlarında ortaya çıkan ve bu sanayi yapısından kaynaklanan bunalım, bir yanda devalüasyon, öte yanda otomotiv sanayiinin kurulması, sıkıyönetim ve partiler üstü hükümet yöntemleriyle aşılmaya çalışıldı.

Ancak, bunalım çok kısa bir süre sonra ve bu kez daha da büyük boyutlarda kendini gösterdi. Bunalımla birlikte, sanayi burjuvazisinden ithal ikamesi politikasına eleştiriler de yönelmeye başladı. Daha 1975 öncesinde Ertuğrul Soysal, Mümtaz Zeytinoğlu gibi sanayi burjuvazisinin önde gelen temsilcileri, izlenen sanayileşme politikasının döviz tüketimini artırıcı etkileri üzerinde durmaya başladılar. Günümüzde ise, sanayi burjuvazisinin, yaşanılan ekonomik bunalımın en önemli kaynaklarından birisinin ithal ikamesi stratejisi olduğu görüşünü büyük ölçüde paylaştığı görülüyor. TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker bu görüşü çok açık ve kesin bir biçimde dile getiriyor: "Beşer yıllık kalkınma planlarımızda ithal ikamesiyle sanayileşmeye ağırlık veren, her malın Türkiye'de üretilmesi politikaları kendi mantığı içinde bir ölçüde savunulabilir. Ama bu politikalar bugün içinde bulunduğumuz darboğazın temel nedenlerinden biri olarak açıkça görülmektedir." (*Tercüman*, 20 Eylül 1979, s. 4)

* *Yurt ve Dünya*, n. 18, Kasım 1979, s. 344-358.

Böylece, döviz darboğazının kaynağında planlı dönemde izlenen ithal ikamesi stratejisinin yattığını söyleyerek bir anlamda günah çıkaran sanayi burjuvazisi, neredeyse üç rakamlı hıza ulaşacak olan enflasyonun temelinde ise KİT açıkları, taban fiyatları ve ücret artışlarının yattığını ileri sürüyor. 1979 Ocağında TÜSİAD'ın düzenlediği toplantıyı açış konuşmasında Berker bu görüşü de şöyle dile getiriyordu: "Ekonomik sıkıntıların temelinde 1970'lerden buyana uygulanan enflasyonist ekonomik politikalar yatmaktadır. KİT açıkları, bütçe açıkları, aşırı taban fiyatları ve aşırı toplu sözleşmeler enflasyonu 1978 yılında tahammül edilmez bir noktaya ulaştırmıştır." (TÜSİAD, *Konuşmalar*, 1979, s. 1)

BURJUVAZİNİN ÇÖZÜMÜ = IMF PAKETİ

Bunalımın kaynakları böyle belirlenince çözüm önerilerinin neler olacağı açıktır. Bu öneriler, dışa açılma, KİT açıklarının giderilmesi, taban fiyatları ile ücret artışlarını sınırlama biçiminde özetlenebilir. Günümüzde ayrıntıları tartışılmaya başlanan bu öneriler paketinin IMF paketinden farkı yoktur. İlginç olan, daha 1978 Ekim'inde IMF'yi, yaptığı önerilerin "sosyal ve politik fiyatı ile uzun dönemde ekonomik yapıya etkilerini" dikkate almamakla suçlayan sanayi burjuvazisinin, artık bu önerileri tümüyle benimsemiş olmasıdır. Benzer bir tavır değişikliği de AET konusunda görülmektedir. 70'li yılların ilk yarısından başlayarak yakın bir geçmişe kadar AET konusunda kuşkulu bir tutum ve tavır benimseyen burjuvazi, artık AET'ye tam üyelik için zaman geçirmeden başvuruda bulunulmasını istemektedir.

20 Eylül 1979 tarihli *Tercüman*'da yayınlanan ve Ertuğrul Soysal'ın yönettiği "Türkiye-AET İlişkileri" konulu forumda, bu istek gerek Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar, gerek TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker tarafından açık seçik dile getirilmiştir. "Türkiye'nin Ortak Pazar'a üye olma kararının siyasi ve ekonomik iki yönü vardır. Siyasi açıdan Avrupa Topluluğu ile bütünleşmek, jeopolitik durumumuz, dünyadaki siyasi gelişmeler ve kültürel gelişmemiz açısından diğer alternatifler içinde bence tartışmasız tek yoldur," diyen Yazar, ekonomik açıdan çıkabilecek sorunlara değindikten sonra şu sonuca varıyor: "... Türkiye'nin en kısa sürede tam üyelik talebiyle harekete geçmesinde zaruret görüyorum." Berker de AET üyeliğinin "Türkiye'nin menfaatim içeren bir bütünleşme olacağına" inancını belirtiyor. Bu inancın nereden kaynaklandığını, daha önce anılan TÜSİAD toplantısındaki konuşmasında görebiliyoruz: "Dışa açılmanın diğer bir şartı Türkiye'nin daha fazla gecikmeden Ortak Pazar'a tam üye olmasıdır. İlk önce siyasal entegrasyon ve onu takiben ekonomik entegrasyon sağlanmalıdır. Portekiz, İspanya ve Yunanistan Ortak Pazar'a girdikten sonra Türkiye'nin üye olmasını veto edebilecekler ve üye olma şansımız tehlikeye düşecektir. Aynı ürünleri üreten Akdeniz Ülkeleri olarak, üye olmadığımız takdirde, tüm ihracatımızın yarısını yaptığımız Ortak Pazar ülkelerindeki pazarlarımızı kaybetmemiz çok muhtemeldir. Ortak Pazar'a giremezsek Ortak Pazar ülkelerinde yaşamakta olan bir milyon Türk vatandaşının geri dönmek durumunda kalabileceğini düşündüğümüzde kayıplarımızın hesabını yapmak dahi insanı ürkütmektedir. Ekonomik, siyasal ve sosyal çıkarları açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği içinde olması şarttır." (s. 2)

AET üyeliği konusunda sanayi burjuvazisinin sözcülerinin söyledikleri, *Demokratikleşme İçin Plan*'da yer alan şu yargının ne denli doğru ve geçerli olduğunu

göstermektedir: "...AET, Türkiye burjuvazisi tarafından emperyalizmin desteğini sağlamanın bir aracı olarak da görülüp değerlendirilmiştir. Burjuvazi, AET'de birleşen emperyalist devletlerin desteğini, hem kendi gücüyle geliştirip sömüremediği ulusal pazarı onlarla paylaşıp bu yoldan sömürüsünü ve kârını artırmak, hem ülke içinde işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin mücadelesine karşı daha güçlü olabilmek, hem de kendisine rakip saydığı Yunanistan ve benzeri ülkelerin girişimlerine karşı tutunulacak bir dal saymıştır. Bu yüzden Türkiye'nin AET'ye üye yapılması her vakit 'politik' gerekçelerle haklı gösterilmeye çalışılmıştır." (s. 91)

Gerek IMF önerileri gerek AET üyeliği konusundaki görüş değişikliğinin ekonomik olduğu kadar politik nedenleri de olduğuna dikkat etmek gerekir. Kapitalist için önemli olan, yalnızca kârının, yani el koyduğu artık değerin büyüklüğü değildir. Kapitalistin varlığı, aynı zamanda, işçilerin yarattığı artık değere el koyma ve bu artığı yeniden sermayeye dönüştürme sürecinin sürekliliğine, kesintisizliğine bağlıdır. Bir yandan birbiri ardı sıra gelen, her biri bir öncekinden daha büyük boyutlara ulaşan bunalımlar, öte yandan işçi sınıfının, yükselen bilinç düzeyine bağlı olarak gelişen ekonomik ve politik mücadelesi, kapitalistler açısından, sözü edilen süreci olumsuz olarak etkilemektedir. Bu tür olumsuzluklar karşısında burjuvazi güvenceyi genelde emperyalizme, özelde AET'ye teslimiyette aramaktadır. Son yılların ekonomik ve politik gelişmelerinden burjuvazinin önemli dersler çıkardığı açıkça görülmektedir.

DIŞA AÇILMA

Sanayi burjuvazisine göre "ekonominin dışa açılması demek, dünya pazarlarında serbest piyasa rekabetine girmek ve bunun gerektirdiği bütün tedbirleri aynı zamanda eksiksiz uygulamak demektir." (TÜSİAD, 1979: s. 2) *Tercüman*'da yayınlanan Forum'da ise dışa açılmak şöyle tanımlanıyor: "Dışa açılmak döviz gelirlerini artırmak, ihracat demek, turizm alanında yabancı sermayeyi bilinçli şekilde Türkiye'ye getirip yatırım yapmak demektir. Dışa açılmak, Ortadoğu'da büyük bir sorun olan gıda ve tarım ürünlerinde, ileri bir teknoloji kullanarak sanayi ve modern pazarlamayı kurmak demektir. Türkiye, bugün hem Ortadoğu'yu hem de Ortak Pazar'ı doyuracak tarım potansiyeline sahiptir. Tekstil ve konfeksiyonumuz da böyledir. Bunlardan bir tanesi ülkeyi toparlamaya yeter de artar..." (Berker)

Görüldüğü gibi, dışa açılmanın temel öğesi, ihracata öncelik veren bir sanayileşme politikasıdır. Bu aynı zamanda, kapitalist dünya içindeki uluslararası işbölümünün gereklerine öncelik vermek demektir. Türkiye'nin hangi alanlarda uzmanlaşacağı da belirlenmektedir: gıda, tekstil ve konfeksiyon ile turizm. Bu politikanın temel aracını gerçekçi kur uygulaması oluşturacaktır. Çünkü, "dışa açık bir ekonomik politikayla paramızın kıymeti dalgalanmaya bırakılırsa, o takdirde önce fevkalade düşecek olan Türk liramızın diğer dövizlere oranla kıymeti ihracatımızı cazip kılacak, dahili talebi kısacak ve yavaş yavaş bir dengeye oturacaktır... İş adamı kârlılık için çalışır. Hangi sahalarda kâr görürse işini oraya yöneltir. İhracatta kâr görürse biliniz ki ne yapıp yapıp ihracat yapar. Elverir ki bu saha kârlı hale getirilsin." (Rahmi Koç, TÜSİAD, 1979)

Dışa açılma, bugüne kadar izlenen ve günümüzde kıyasıya eleştirilen sanayi yapısının

temelinde yatan koruma politikasının da terkedilmesi demektir. Sanayi burjuvazisi bu konuda da çok açıktır: “Bir sanayi Türk ekonomisine faydalı ise zaten kendini dünya ölçülerinde belli bir yere getirmiştir, tehlikeyi aşmıştır, yok getirememişse birtakım suni korumalarla ayakta durmaya çalışmaktadır, ben bu tip bir sanayii, ülke için yararlı görmüyorum.” (Yazar, *Tercüman*, 20 Eylül 1979) Kaldı ki, yalnızca koruma politikası değil, “uygulanan bütün ekonomi politikaları, kambiyo ve maliye politikası başta olmak üzere, ücret politikaları, yatırımları yönlendirme politikaları ... bu [dışa] açılmayı engellemektedir.” Örneğin, Rahmi Koç’a göre, “Türk parasının kıymetini koruma mevzuatı diye yürürlükte bulunan bütün kanun ve kararnameler dış ticaret ve ihracat anlayışına tamamen terstir...” (TÜSİAD, 1979)

Bu görüş ve önerileri AET’ye üyelik isteği ile birlikte ele aldığımızda, dışa açılmanın dış ticaret üzerindeki devlet denetiminin azalmasını ve dış ticaretin özelleşmesinin hız kazanmasını da içerdiği anlaşılır. Gerçekçi kur uygulamasına geçerek ve devletin bu alandaki müdahalesini azaltarak, dış ticaretten doğan rantların ortadan kaldırılması, daha doğrusu sanayie aktarılması amaçlanmaktadır.

Aslında, sanayi burjuvazisinin dışa açılma ve döviz kuruna ilişkin bu görüşleri son iki yıl boyunca sık sık yinelenmiştir. Örneğin, TÜSİAD’ın 1978 başlarında yayınladığı *1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi* adlı raporda şöyle denmekteydi: “Döviz girişini artırmak, ‘dövize gerçek değer fiyatı’nı ödemek ile sağlanabilecektir. ‘Dövize gerçek değer fiyatı’ ödenmediği sürece ihracat gelirini, işçi (dövizi) girişlerini artırmak mümkün olamayacağı gibi, herhangi bir malı ithal etmek Türkiye’de üretmekten daha cazip olmaya devam edecektir.” (s. 3) Ancak yine aynı yayında, devlet müdahaleciliğine ilişkin görüşlerin yalnızca dış ticaret ile sınırlı kalmadığı da görülmektedir: “İç piyasa koşulları ve sınaî ürünlere uygulanan fiyat kontrol sistemi, sınaî üretimi değil ticareti verimli ve cazip kılmaktadır... İdarî fiyat tayınlamaları, ciddi sınaî kuruluşların üretimi artırmalarını ve hatta sürdürmelerini gereksiz kılarken piyasada anormal fiyat farklarının vergi dışı kazanç şeklinde belli aracılarda kalmasına neden olmaktadır.” (s. 2) Bu değerlendirmenin arkasından da beklenen öneri geliyor: “... mal ve hizmet ve para (faiz) fiyatları üzerindeki idari tayınlama uygulamasına son vermek ekonomik fiyatların işlerliğini sağlamak, yatırım ve üretimde dengeli ve sağlıklı bir gelişmeyi sağlarken, anormal aracı rantlarını da ortadan kaldıracaktır.” (s. 3)

Burada amaçlanan, ekonomik hayata devletin müdahalesinin biçimini değiştirerek artık değerin egemen sınıflar arasındaki bölüşümünü sanayi burjuvazisi lehine yeniden yönlendirmektir. Bu, devletin müdahalesinin tümüyle kaldırılması anlamına gelmez. Ancak, bu müdahalenin, etkilerini pazar mekanizması aracılığı ile gösterecek vergi ve özendirme politikaları yoluyla gerçekleştirilmesini ve bu politikaların ihracata öncelik verecek biçimde belirlenmesini istemektedirler. Sanayi burjuvazisinin, devlet müdahalesinin önemli araçlarından biri olan KİT’lerin uğraş alanlarının daraltılmasını ve bu işletmelerin piyasa koşullarına göre çalışmalarını istemeleri de aynı doğrultudadır. Böylece bir yanda devlet müdahalesinin sınırlandırılması ve pazarın etkinliğinin artırılması öte yanda da müdahalenin sanayi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Taban fiyatları ve ücretler konusundaki görüşler de esas olarak sözü edilen bu amaca yöneliktir.

TABAN FİYATLARI VE ÜCRETLERİN ÖNEMİ

Çünkü, özellikle ihracata öncelik veren bir sanayileşme politikası çerçevesinde, gıda sektörünün ya da tekstilin ana girdilerini oluşturan tarımsal ürünlerin fiyatları ile, ihracata yönelik sektörlerdeki ücretler, ithal ikamesi politikasındakilerden farklı bir öneme sahiptir. Dayanıklı tüketim mallarına ağırlık veren ithal ikamesi politikası, esas olarak yurtiçi piyasaya dönük olduğundan, girdi fiyatları ile ücretlerin hem maliyetlerin hem de yurtiçi gelirlerin parçası olduklarını göz önünde bulundurmak zorundadır. 12 Mart ve sonrasında bu düşüncenin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Oysa, ihracata yönelik bir sanayileşme söz konusu olan dış pazarlarda rekabet gücünü artırmaktır. Bu nedenle, girdi fiyatları ve ücretler yalnızca maliyet kalemleri olarak görülürler. İhracata yönelik sanayileşmede tarımsal ürünlerdeki destekleme fiyatları ile ücretlerin ve bunlardaki artışların önem kazanmasının nedeni burada yatmaktadır. Kaldı ki, ihraç edilebilecek ürün fazlasını oluşturmada ve artırmada da yurtiçi talebi kısmak önemli bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu açıdan da taban fiyatları ve ücretlere ilişkin politikaların önemi artmaktadır.

Burada, Türkiye'de ücretlerin maliyetlerin küçük bir bölümünü oluşturduğu (%15-20), dolayısıyla ihracata yönelik sanayileşme açısından bu denli önemsiz bir maliyet kalemiyle oynamanın gerekli olmayacağı, bu nedenle de ücretlerin olumsuz olarak etkilenmeyeceği görüşü üzerinde durmak gerekir. Bu görüş iki açıdan eleştirilebilir:

• Bir kez, ücretler sanayicilerin, üzerinde diğer girdilere oranla daha rahatlıkla oynayabileceği tek maliyet kalemidir. Örneğin, ihraç ürünlerinin girdisi olarak kullanılan tarımsal ürün fiyatlarının sürekli olarak düşük tutulması olanaksızdır. Çünkü böyle bir gelişme tarımdaki ürün kompozisyonunun değişmesine yol açarak istenenin tam tersi bir sonuç verebilir. Nitekim ayçiçeği taban fiyatlarının düşük tutulması üreticilerin başka ürünlere ve özellikle yüksek verimli buğday türlerine kaymasına yol açmıştır. Oysa, işsizliğin %20'yi aştığı Türkiye'de emek gücünden başka satacak metaları olmayan işçiler için böyle bir olanak yoktur. İhracata yönelik sanayi politikasının ithal ikamesine dayalı kesimlerdeki gelişmeyi yavaşlatacağı görüşü de söz konusu yargıyı güçlendirmektedir.

• Ayrıca, ücretlerin maliyetler içindeki payının, bugünkü sanayi yapısı içinde düşük olduğuna bakıp aldanılmamalıdır. Çünkü, bugünkü yapı, teknolojisi ve kullandığı girdi bileşimleri ile yurtiçi piyasanın gereklerine göre oluşmuş, çeşitli önlemlerle yoğun sermaye kullanımı özendirilmiştir. Dünya piyasalarına yönelindiğinde, seçilen alanlarda bugünkünden daha emek yoğun teknolojiler kullanan işletmeler kurulması gerekecek ve bu tür işletmelerde ücretlerin maliyetler içindeki payı günümüzdekinden daha yüksek olacaktır. Bu nedenlerle, bugünkü yapıya bakıp gelecekteki ücret-maliyet yapısı konusunda sonuçlara varmak çok yanıltıcı olmakta, ücretlerin önemini küçümsemeye yol açmaktadır.

Ayrıca, sanayi burjuvazisinin önerileri yalnızca ücretlerle sınırlı kalmıyor. Kapitalistlerle işçiler arasındaki ilişkileri düzenleyen yasal ve kurumsal çerçevenin yeniden gözden geçirilmesini, sendikalaşma ve grevler konusunda yeni sınırlamalar getirilmesini de istiyorlar. Bu istekler, her şeyden önce, işçi sınıfının ekonomik mücadele gücünü azaltmayı amaçlıyor. Böylece burjuvazinin ücretler konusundaki isteklerini destekliyor. Ayrıca, kabul etmek

gerekir ki, ihracata yönelik sanayiler açısından grevler nedeniyle üretim sürecinin kesintiye uğraması, dünya piyasalarında rekabet açısından son derece önemli, olumsuz etkilere sahiptir. Dış rekabete karşı korunmuş yurtiçi piyasa için çalışan sektörlerde pazar yitirme kaygısının çok daha az önemli olacağı açıktır. Bu durum, sanayi burjuvazisinin son sıralarda büyük bir ısrarla "çalışma barışı" üzerinde durmasının önemli bir nedenini oluşturmaktadır.

Sanayi burjuvazisinin ortaya koyduğu programın sınıfsal kökenlerine ve nedenlerine geçmeden önce, KİT'lere ilişkin görüşleri üzerinde daha ayrıntılı biçimde durmak gerekiyor. Günümüzde KİT'ler Türkiye'nin karşılaştığı sorunların en önemli nedenlerinden biri olarak görülüyor. Örneğin, Tercüman'da yayınlanan Forum'da, KİT'lerin "dışa açılmada yahut AET'ye yaklaşmada ayak bağı" olduğu tüm katılanlarca kabul ediliyor. Mehmet Yazar'ın "Türkiye'nin kamburu" diye nitelediği KİT'lerin "sorunlarını çözmedikçe Ortak Pazar'a girmek, ihracatı artırmak imkânsızdır," deniliyor. (Berker)* Sanayi burjuvazisi KİT açıklarının enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olduğu konusunda da görüş birliği içinde.

Bu görüşler, uzun yıllar boyunca KİT'lerin **tek** işlevinin özel sektöre ucuz girdi sağlamak olduğunu savunan bazı kişilere oldukça şaşırtıcı gelmeli. Aslında sorun, KİT'lerin işlevini tekleştirmekte yatıyor. Bu nedenle, Gencay Şaylan'ın *Yurt ve Dünya*'nın 17. sayısında yayımlanan, "Türkiye'de Siyasal Kurumsallaşma ve Devletin Ekonomik İşlevleri," başlıklı çalışması, KİT sorununu değerlendirme açısından büyük önem taşıyor. Bu çalışmada ayrıntılı bir biçimde ortaya konduğu gibi, salt ekonomik yönden ele alındığında bile, KİT'lerin işlevi sanayie ucuz girdi sağlamakla sınırlı kalmamıştır. Buna ek olarak, işçilerin bütçesinde önemli yer tutan kimi tüketim mallarının üretimini ve ucuza satılmasını üstlenerek, emek gücünün yeniden üretim maliyetinin ve dolayısıyla ücretlerin düşük tutulabilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Ayrıca, bir yanda özel sanayiin ürettiği kimi girdiler için kârlı bir pazar oluşturmuş, ürettiği ürünlerin büyük bir kısmının pazarlanmasını kişilere bırakarak yalnızca sanayi sermayesinin değil, aynı zamanda ticaret sermayesinin birikimine de katkıda bulunmuşlardır. Bir başka önemli katkı ise, özel kamu ortaklıkları aracılığı ile büyük boyutlara ulaşan kamu fonlarının burjuvazinin kullanımına ve denetimine terkedilmesi olmuştur. Ekonomik alandaki bu işlevlerine ek olarak, KİT'lerin toplumsal sınıflar arası gerilimi azalttığı ve siyasal açıdan "çok partili sistemin yürüyebilmesi için uygun bir ortamın oluşmasına önemli katkıda bulunduğu söylenebilir." (Şaylan, s. 190-191)

KİT'lerin işlevi bu biçimde çok yönlü olarak ele alındığında, sanayi burjuvazisinin "sanayide devlet" müdahalesinin sınırlarını daraltma isteğini açıklamak kolaylaşıyor. Burada ilk olarak belirtilmesi gerekli olan, devletin ekonomik işlemlerinin ister vergiler ister devlet harcamaları yoluyla olsun, yapacağı etkilerin yansız olmadığıdır. Başka bir deyişle, tıpkı ekonomik hayata dolaysız müdahale (fiyat kontrolü, kotalardan tahsis vb.) gibi, devletin vergi ve harcamaları da toplumun belirli kesimlerinin yararına olmaktadır. Bu tür dolaylı ve

* Burada Berker'in, sözü edilen Forum'da düştüğü bir çelişkiyi belirtmek gerekir, Berker, "bugün KİT'lerin ürünleri serbestçe **pazarlansa,** bunların kalite ve **fiyatlarıyla** mamul üretmek ve dış pazarlara açılarak rekabet etmek hayaldir," dedikten hemen sonra ekliyor. "... efendim KİT'ler ucuz fiyatla mal vererek özel sektörü sübvansiyona ediyormuş... Nerede bu mamul ve satış?" (siyahlar benim) Bu iki cümleden ya birinin ya da diğerinin doğru olduğu, ikisinin de doğru olamayacağı açıktır.

dolaysız devlet müdahalesi, toplumda yaratılan artık değerin toplumdaki sınıflar ve kesimler arasında yeniden dağıtımını sağlar. Yani bu sınıf ve kesimler arasında gelir transferlerine yol açar. Örneğin, özendirme önlemleri vergi ödeyenlerden, bu önlemlerden yararlananlara gelir transferinden başka bir şey değildir. Benzer bir biçimde, devletin kapitalistlerle işçiler arasındaki ilişkileri düzenleme girişimleri, ücretler ve işgücü maliyetleri üzerindeki etkileri nedeniyle, burjuvazinin elde edeceği kârları etkilemektedir. Bu nedenle, devletin ekonomik hayata müdahalesi, ne türden olursa olsun, belirli kesimlerin artık değerden aldıkları payı artırmalarına diğer kesimlerin payının ise azalmasına yol açacaktır. Bunun böyle olmaması için tek yol, üretilen artık değer kütlesinin artırılmasıdır. Bu yapılmadığı takdirde, devlet müdahalesi, artık değerin paylaşılmasını etkileyeceğinden, toplumdaki kimi kesimlerin tepkisine yol açacaktır. Ayrıca, ne yapılırsa yapılsın, belirli sınıf ve tabakaların durumları mutlak olarak değişmese bile göreli olarak değişeceğinden, devlet müdahalesi toplumda belirli tepkiler, çatışmalar doğuracaktır.

AMAÇ: ARTIK DEĞERDEN DAHA FAZLA PAY

Bu açıdan ele alındığında, KİT'ler konusunda sanayi burjuvazisinden gelen eleştirilerin temel nedeninin, bu işletmelerin uğraş alanlarının genişlemesi sonucu özel sanayi alanının daralması olmadığını söyleyebiliriz. KİT'lerin sağladıkları rantların azalması da pek söz konusu değildir. Kanımızca, eleştirilerin altında iki önemli neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi KİT'lerin uğraşları ile bugünkü sanayi yapısı arasındaki ilişkiden kaynaklanıyor. Çünkü KİT'ler esas olarak, ithal ikamesine dayalı, yurtiçi piyasaya yönelik sanayi yapısının bir parçasını oluşturuyorlar. Dolayısıyla, bugünkü yapılarında önemli bir değişiklik gerçekleştirilmediği sürece, KİT'lerin ihracata yönelik sanayileşme stratejisi içinde bugüne dek oynadıkları rolü sürdürmeleri olanaksız. Kaldı ki ihracat açısından asıl ağırlığı taşıyacak olan sektörlerde kamu işletmeciliğinin önemi çok sınırlı kalmaktadır. Kuşkusuz, Kirlere ayrılan kamu kaynaklarının artırılması yoluyla bugüne kadarki işlevlerinin sürdürülebileceği düşünülebilir. Ancak, burada burjuvazinin eleştirilerinin ikinci nedeni, yani özelde KİT açıklarının genelde de devlet harcamalarının finansman biçimine ilişkin sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi KİT'ler, ister ara malı ister tüketim malı üretsinler, esas olarak izlenen fiyat politikasının bir sonucu olarak gerek faaliyetlerini sürdürecek, gerek yatırım yapacak fonları yaratamamaktadırlar. Benzer bir biçimde, devlet giderleri ile gelirleri arasındaki fark (bütçe açığı) sürekli olarak büyümektedir. Bu açıkların kapatılması için alınabilecek temel önlemlerin başında KİT gelirlerini artıracak bir fiyat politikası izlenmesi, öte yanda da vergi sisteminde gelirleri artırıcı yönde değişiklikler yapılması gelmektedir. Bu tür değişiklikler yapılmadığı sürece söz konusu açıkların Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim bugüne kadar izlenen yol da budur. İzlenen bu finansman politikası bir yanda sanayi burjuvazisine gidebilecek fonları sınırlamakta, öte yanda enflasyonu hızlandırıcı bir etki yapmaktadır. Enflasyon, bir yanda kapitalistler ile işçiler arasındaki ilişkileri olumsuz olarak etkilemekte, öte yanda işgücü maliyetini sürekli olarak artırmaktadır. Çünkü, hızlı fiyat artışları sendikaların özellikle ücretler konusunda daha militan bir tutum benimsemelerine yol açıyor. Ayrıca, ülkemizde vergi cetvelleri 1960'ların

başlarında belirlendiği için, ücret artışlarının önemli bir bölümü vergiye gidiyor.* Dolayısıyla, hızlanan enflasyonla birlikte sendikalar da en azından üyelerinin gerçek gelirlerini korumak amacıyla ücret artış taleplerini sürekli olarak artırmak zorunda kalıyorlar. Kapitalistin maliyetleri açısından önemli olan vergi öncesi ücret olduğundan, işçinin eline geçen vergi sonrası gerçek gelirin artışı, örneğin 1970 sonrasında sürekli olarak verimlilik artışının gerisinde kaldığı, yani gelir bölüşümü işçiler aleyhine değiştiği halde, burjuvazi ücret artışlarının yüksekliği konusundaki yakınmalarını sürdürüyor. Üstelik, bu vergileri kullanarak yapılan devlet harcamalarından burjuvazinin çeşitli kesimleri farklı biçimde yararlanıyor. Sanayi burjuvazisi, devlet eliyle gerçekleştirilen bu artık değerin yeniden paylaşımını kendi lehine değiştirmek istiyor. Kaldı ki, yukarda değinildiği gibi, enflasyonun beraberinde getirdiği işçi-kapitalist ilişkilerindeki gerginleşme, artık değer yaratma sürecinin sürekliliğini tehdit eden bir etki de yapıyor. Bütün bunlar, özellikle sanayi burjuvazisinin KİT açıklan konusundaki duyarlılığının nedenlerini oluşturuyor. Özetleyecek olursak, sanayi burjuvazisi kendi çıkarları açısından KIT'lerin sağladıkları, sağlayacakları yararları ve maliyetleri karşılaştırdığında olumsuz bir sonuçla karşılaşıyor.

Genel olarak devlet müdahalesinin yarattığı rantlar ve bu yoldan gerçekleştirilen artık değer paylaşımı konusunda da benzer şeyler söylenebilir. Burada dikkate alınması gerekli nokta, sanayi burjuvazisinin ithal ikameci sektörlerden ihracata yönelik sektörlere kayma isteğidir. Bu bir birikim tarzından ("sermayenin devresi içinde hammadde, makina ve işgücünün nerelerden nasıl alındığını, üretimin yine nerede, nasıl yapıldığını ve ürünün gerçekleşme sürecini kapsayan bir kavram"**) diğerine geçişi gösterir ve sanayi burjuvazisinin ithal ikamesi stratejisinin tıkandığını görmesinden kaynaklanır. Böyle bir dönüşümü zorunlu kılan, ithal ikamesi politikasının krize girmiş olmasıdır. Sanayi burjuvazisi, artık değerin burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki paylaşımını kendi lehine değiştirmeyi, krizi aşmanın önkoşulu olarak görmektedir. Bu durum sanayi burjuvazisinin hem güçlülüğünü hem de güçsüzlüğünü gösteriyor. Güçsüzlüğünü gösteriyor, çünkü devlet müdahalesi yoluyla artık değerden aldığı payı artırmanın karşılaştığı sınırların farkındadır. Siyasal iktidar yönünden ele alındığında, sanayi burjuvazisi iktidarı paylaştığı diğer sermaye kesimleri ile arasındaki dengeyi kendi lehine değiştirip diğer kesimleri kendine tabi kılmak için yeterli güce sahip değildir. Güçlülüğünü gösteriyor, çünkü ulaştığı güç düzeyinde ve devlet müdahalesinin azaltıldığı bir piyasa mekanizması içinde artık değerin paylaşımını kendi lehine değiştirebileceğini görmektedir. Başka bir deyişle, 19. yüzyıl sonlarından beri uygulanan politikalar sonucunu vermiş ve sanayi sermayesi piyasa mekanizması içinde, bugünkünden daha az ve sınırlı bir devlet desteği ile diğer sermaye kesimleri üzerinde egemenliğini kurabileceği bir güç düzeyine erişmiştir. Sanayi burjuvazisinin taban fiyatları, ücretler, KİT'ler ve genel olarak devlet müdahalesi konusundaki görüş ve önerileri bu söylenenleri doğrular niteliktedir.

* Y. Şipal, "Ücret Artışlarının Büyük Bölümü Vergiye Gidiyor," *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1979, bu durumu bütün açıklığıyla sergilemektedir.

** Ç. Keyder, "Yeni Ekonomik Düzen ve İdeolojisi," *Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen*, *ODTÜ Gelişme Dergisi; 1976 Özel Sayısı*, s. 29.

Karşı karşıya bulunduğumuz olguya yalnızca artık değerin yeniden paylaşım sorunu olarak bakmak yetersiz. Başka bir deyişle, sanayi burjuvazisinin bugüne kadar geçerli olan artık değerin bölüşümü mekanizmalarının yerine yenilerini koyarak payını artırmaya çalıştığı görüşü doğru ancak eksik bir görüş. Çünkü, en azından bugünkü güç düzeyinde, sanayi burjuvazisinin yaratılan artık değerin bir bölümünü, piyasa mekanizması tam anlamıyla egemen olsa bile, diğer sermaye kesimlerine bırakması kaçınılmaz. Bu nedenle, emek gücünün yeniden üretim maliyetini düşürerek ya da artmasını engelleyerek, ülkede yaratılan artık değeri artırmaya da çalışacağı açıktır. Özellikle, kapitalist dünyanın yeni bir bunalıma girdiği şu sıralarda, ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisini sürdürmek, sanayi burjuvazisinin hem diğer sermaye kesimlerine hem de işçi sınıfına karşı mücadelesini zorunlu kılacaktır. Bu ikili mücadelede sanayi burjuvazisinin diğer sermaye kesimlerine, bugüne oranla daha az ölçüde olsa bile, kimi ödünler vererek, belirli ittifaklara girmesi beklenir. Nitekim, sanayi burjuvazisinin emperyalizmle, dünya kapitalizmiyle birleşme, bütünleşme girişimleri bu yönde atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Çünkü, dünya kapitalist sistemi içindeki işbölümünü kabullenerek gıda, tekstil, giyim gibi alanlarda uzmanlaşmaya yönelmek, aynı zamanda, yurtiçinde yaratılan artık değerin önemli bir bölümünün yurtdışına aktarılmasını da kabullenmek demektir. Kapitalist dünya ile böyle bir bütünleşmenin yararı ise sanayi burjuvazisinin emperyalizmin desteğini arkasına alması olacaktır. Benzer ilişkiler yurtiçinde de geçerli olduğu ölçüde artık değer kütlesini artırmanın önemi de artacaktır. Bu nedenle, sanayi burjuvazisinin önerdiği programın işçi sınıfı ve emekçi kitleler üzerindeki ekonomik baskıyı artıracağı söylenebilir.

BURJUVAZİNİN SİYASAL PROGRAMI

Burjuvazisin içinde bulunduğu bunalım ve bu bunalımın nasıl aşılacağı konusundaki görüş ve önerilerinin önemli siyasal sonuçları da var. Şaylan'ın belirttiği gibi, "otuz yıldan fazla süredir varlığını sürdüren çok partili siyasal sistem egemen sınıflar açısından bir sorun yaratmamış, bu sistem içinde kendilerine yönelen bir tehdit şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. Burjuvazi ideolojik etkinliği, ittifakları ve yetersiz bilinçlenme gibi olanakları kullanarak oy mekanizmasını kolaylıkla denetleyebilmiştir." (s. 198) Ancak, böyle bir siyasal sistem içinde devlet doğal olarak toplumun çeşitli sınıf ve kesimlerinden gelen etkilere ve baskılara açık olacaktır. Dolayısıyla, sanayi burjuvazisinin kendi çıkarlarına tümüyle uygun bir politika uygulamasını gerçekleştirme olanakları da sınırlı kalacaktır. Örneğin, en azından, devlet üzerindeki etkinliğin sürdürülmesi amacıyla, belirli ittifaklara girilmesi, belirli ödünlerin verilmesi gerekecektir. Üstelik, bir yanda toplumdaki politik bilinç düzeyinin sürekli yükselmesi, öte yanda piyasanın etkinliğinin artmasının ortaya çıkaracağı ya da yoğunlaştıracağı toplumsal gerginlik ve çatışmalar, var olan siyasal sistem içinde bunalıma sanayi burjuvazisi lehine bir çözüm getirmeyi zorlaştırmaktadır. 14 Ekim seçimleri kitlelerin ekonomik konularda ne denli duyarlı olduğunu da göstermiştir. Bütün bunlara, bir de burjuvazinin CHP hükümeti deneyiminden çıkardığı dersleri ekleyecek olursak, sanayi burjuvazisinin yeni bir siyasal sistem arayışı içinde olması daha iyi anlaşılabilir. "Bunun ilk belirtileri son iki üç yıl içinde ortaya çıkmış bulunmakta, büyük iş çevreleri sözcülerinin artık sık sık politikacılardan şikâyet ederek büyük koalisyonlar ya da partiler üstü çözümler

önermeye başladıkları görülmektedir." (Şaylan, s. 198) Seçim ertesinde bu tür önerilerin yoğunlaşması da sözü edilen arayışların bir göstergesidir.*

Bu konuda, klâsik anlamda burjuva liberalizminden fazla medet ummamak gerekir. Burjuva liberalizmi temelde, burjuvazinin feodalizme karşı verdiği mücadelede kullandığı bir araçtır. Bu yönüyle de bir yanda sermayenin öte yanda emeğin özgürlüğünü sağlamada yararlı olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde söz konusu olan ise sanayi sermayesinin egemenliğini kurması ve pekiştirmesidir. Yukarda belirtildiği gibi, çok partili siyasal sistem bu amacı gerçekleştirmede ayak bağı olduğu ölçüde karşısında burjuvaziyi bulacaktır. Ekonomik hayatın tümüyle serbest piyasanın işlemesine bırakıldığı, buna karşılık koyu bir faşist yönetimin hüküm sürdüğü ülkelerin en iyi örneği ise Şili'dir. Günümüzde, ekonomik liberalizm ile siyasal liberalizm, 18. yüzyıl sonlarında görülen durumun tersine, birbiri ile pek bağdaşmamaktadır. Nitekim, 19. yüzyılda bile, sanayi burjuvazisinin toplumdaki egemenliğini sağlama alır almaz yaptığı ilk işlerden birisi işçilerin örgütlenme özgürlüğünü kısıtlamak olmuştur.

Buraya kadar söylenenler, sanayi burjuvazisinin bunalımdan çıkış için önerdiği programın işçi sınıfı ve emekçi kitleler için daha çok ekonomik ve siyasal baskı anlamına geleceğini göstermektedir. Başka bir deyişle, burjuvazinin Türkiye kapitalizmini geliştirme çabaları, her ne kadar egemen sınıfların kendi aralarındaki çıkar çekişmelerini de içeriyor olsa bile, önünde sonunda bu gelişmenin yükünü işçi sınıfı ve emekçi kitleler çekecektir. Dolayısıyla, burjuvazinin programına karşı çıkışın hareket noktası programın bu niteliği olmalıdır.

BİR YANILGI

Burjuvazinin programının işçi sınıfının çıkarlarına aykırılığı bu denli açık iken, bu programı "IMF önerileri" diye niteleyip, karşı çıkışı IMF'nin temel işlevinin "uluslararası metropoller tarafından kendilerine lâyık görülen rolün sınırlarını aşan, 'aşırı' sanayileşme heveslerine kapılan azgelişmiş ülkeleri hizaya getirmek** olduğu görüşüne dayandırmak önemli yanılgılara yol açmaktadır. Çünkü, K. Somer bu alıntının yapıldığı yazısında, IMF önerileri diye nitelediği, sanayi burjuvazisinin programına, "kapitalist gelişme **veri** olarak alındığı zaman da ... işçi sınıfının temel çıkarları açısından anlamlı bir biçimde karşı çıkılabilir" sonucuna ulaşmaktadır. (Somer, s. 247-8) Bunun anlamı, Türkiye'nin, işçi sınıfının çıkarlarıyla uyumlu, emperyalizmden bağımsız bir kapitalist gelişme yolu izleyebileceğidir. Oysa, Somer aynı yazıda, DİSK Ekonomik Raporu'nda yer alan, "Türkiye gibi gelişmekte olan bir kapitalist ülkenin, **aynı düzen içinde kalarak,** sorunlarını emperyalizme hiç başvurmadan, onun 'yardım' ve 'desteğini' almadan çözebilmesinin olanaksızlığı" görüşüne

* Bu tür arayışların toplumun ilerici ve demokrat kesimlerinde bile görülmeye başlanması durumun ciddiyetini göstermektedir. Örneğin Prof. Dr. Gülten Kazgan, 7 Ekim 1979 tarihli *Milliyet*'te yayınlanan Forum'da, bunalımdan çıkış için diğer öneriler yanında, "ülkenin seçim ekonomisi havasına sık girmesini önleyerek, koalisyon iktidarlarını zorlaştıracak yeni bir secim yasası yapılması"nı istemektedir.

** K. Somer, "DİSK'in Ekonomik Raporu," *Yeni Ülke*, 9/1979, s. 247. Somer bu alıntıyı Korkut Boratav'ın bir yazısından yapmakla birlikte, burada söylediklerimiz Boratav'dan çok Somer'in görüşleri için geçerlidir.

katıldığını da belirtmektedir, (s. 246) Buradaki açık çelişki bir yana, sözü edilen kapitalist gelişme alternatifinin işçi sınıfının temel çıkarlarıyla uyuştuğu çok şüphelidir. Çünkü, bu yolun özünde, “gerçeklikte ithal ikamesi amacıyla kurulmuş olmakla birlikte, iç piyasanın sınırlarına ulaşmış sanayi kollarını dışsatıma yöneltecek bir önlemler kümesi” yatmaktadır. (Somer, s. 247) Sözü edilen sanayiin bugünkü yapısı ve bunun sonucu ortaya çıkan maliyet koşulları dikkate alındığında, söz konusu önlemlerin, ihracata yönelik yeni sanayi kurmaya oranla çok daha büyük ölçekte fonun sanayi burjuvazisine aktarılmasını gerektireceği, ücretleri daha da ağır bir baskı altına alacağı söylenebilir.

Daha da önemlisi, bu görüş Türkiye burjuvazisi ile IMF görüş ve önerilerinin arasındaki ortak noktaları, özdeşlikleri göz ardı etmekte, dikkatleri yanıltıcı bir biçimde dış güçlere çekmektedir. Dolayısıyla, 1971 öncesi Türkiye solunda çokça yapılan, dış güçlerin, dış faktörün abartılması yanlışı yinelenmektedir. Kanımızca, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin birlikteliğini, bütünselliğini bir kez daha hatırlatmakta yarar var. Çünkü, sözü edilen görüş bu bütünselliğin reddinden başka bir şey değildir.

Özetlersek, işçi sınıfı adına ve burjuvaziye rağmen, “alternatif kapitalist gelişme yolları” aramak, kapitalist gelişme adına işçi sınıfını burjuvazinin kuyruğuna takmak kadar yanlış ve yanıltıcıdır. Türkiye burjuvazisi seçimini yapmış, eylem programını ortaya koymuştur. Sosyalistlere düşen görev, bu seçimin ve programın işçi sınıfı ve emekçi kitleler açısından **sonuçlarını ortaya koymak** ve uygulanmak istenen program konusundaki **doğru tavrın ne olması gerektiğini saptamaktır.** Ancak sosyalistler bununla yetinemezler, yetinmemelidirler. Asıl önemli olan, bilimsel sosyalist alternatifin ayrıntılandırılması, somutlanması ve kitlelere benimsetilmesidir. *Demokratikleşme İçin Plan* bu yönde atılmış olumlu bir adımı oluşturmaktadır. 14 Ekim seçimlerinde Türkiye solunun aldığı sonuç, bir kez daha bu konunun önemini ortaya koymuştur.